

www.kao.kg

электронные ресурсы

Мектептин тарбиялык сабактары 5-класс, IV чейрек

Түзүүчү: ага илимий кызматкери

Алымбаева Бермет Бекешовна

alymbaevabermet18@gmail.com

Бишкек-2020

тема: Конок күтүүнүн жана кожоюн болуунун адеби

Класстык саат

5-класс

“Мейманга ызат көрсөтүү сенин милдетиң”

- **Сабактын максаты:** Окуучуларды конокко баруунун жана конок күтүүнүн тартиби, эрежелери менен тааныштыруу. Мейманда тамактануунун адебин үйрөттүү.
- **Тарбия берүүчү:** Окуучуларды токтоолукка, чыдамкайлыкка, сыйчылдыкка, ыймандуулукка тарбиялоо.
- **Сабактын жабдылышы:** сүрөттөр, накыл сөздөр, макалдар

Сабактын жүрүшү:

Кыргыз элинин башка элдерден өзгөчө асыл жөрөлгөлөрүнүн бири, эли суктанган жакшы бир салты, кылым карыткан адептик-этикалык салттарынын бири – бул меймандостук.

Келген мейман мейли тааныш же чоочун болсун, аны кыргыздар мүмкүнчүлүгүнө жараша сыйлап, узатат. Мындай сый көрсөтүү бир гана кыргыздарга таандык адамгерчилик болгон. Биздин салтта келген конокту жактырбай коюу деген болгон эмес. Эгер конок келип аны жактырбай үйүнө кондурбай койсо, же сыйлабай жөнөтсө, андай адамды адамгерчиликтен кетти деп эсептешкен.

Конок күтүүнүн жана кожоюн болуунун адеби

*Үйгө мейман келгенде,
Кучак жайып тосомун.
Төргө өтүүнү өтүнүп,
Кош колумду созомун.
Эң чоң салам беремин,
Меймандостук
салтына.*

*Чыныларга чай куюп,
Оң кол менен сунамын.
«Алгыла» деп даамдан
Сунуш кылып турамын.*

А. Карымиаков

Кыргыз эли жаш муундарды, улууларды урматтоо маданиятына үйрөтүүгө өзгөчө көңүл бөлүшкөн. Айрым учурда бул жаштардагы нарктуулуктун, жакшы таалим-тарбия алгандыгынын жападан жалгыз белгиси катары бааланган учурлар да бар. Элибизде меймандостук салтынын өтө кеңири таралышы жана улуттук салтка айланып кетиши, алардын өткөндөгү көчмөндүк жашоо турмушунун өзгөчөлүктөрү менен тыгыз байланыштуу.

Айыл-айылы менен көчүп жүргөн элибиз дүйнөдө болуп жаткан жаңылыктардан сырткары турушкан. Алар үчүн айылдап, тууганчылап келген адамдар же кокусунан келип калган жолоочулардын маеги ар түркүн кабарлардын, маалыматтардын булагы болгон.

Ушундан улам, атайын кадырлуу мейман катарында кабыл алышып, колдо болгон тамак-ашын аябай сыйлап, урматтап узатышкан.

Адамды жакшы көрүү, адам үчүн кам көрүү кыргыз элинин илгертен келе жаткан меймандостук салты.

Кыргыз эли ар кыл меймандарды күтүшкөн: кыз-кыркын, куда-сөөк, дос-тамыр, таяке-жээн ж. б. конокторунун эң сыйлууларына жогорку сый көрсөтүлгөн. Булардан, башка “Кудайы конок” дегендер дагы болгон. Жол жүрүп бара жатып, чарчаган жерден аттын башын бура тартып каалаган үйүнө кирип, кудайы конок болууга ар бир адам акылуу болчу.

Элибизде “конок айттырбай келет” деген сөз бар. Конок кайсы убакта келбесин, кыргыздардын дасторкону жайылып, үстүндө тамак-ашы толуп турат. Шашылыш баратып кайрылган Кудайы конокко үй ээси жок дегенде ат үстүнөн болсо да суусун жуткурбай койгон эмес. Сыйлуу тамакты мейманга сактап, “уяттуу адам” келип калса алдына коюу деген салт кыргызда гана бар.

Кыргыз эли илгертен бери жана азыр да конокко сый көрсөтүүнү адамдык милдет деп эсептешет. Биз конок келгенде: “Үйгө өтүңүз, бир чыны чай ичип кетиңиз” дейбиз. Бул жөнүндө белгилүү немец журналисти Клаус Вейзе “Берлинер цайтунг” газетасынын бетине кыргыздардын меймандостугу жөнүндө ”Бир чыны чай дейсизби? Мында бир чыны чай менен бүтпөйт экен. Бир чыны чайдын нары жагында бүтүндөй салтанаттуу чоң сый беш-бармак болот турбайбы” – деп жазган.

Турмуштук практика бекем сиңип калган жаштардын биринчи болуп улууларга салам бериши жана тосуп алышы, үйгө карыя киргенде баары туруп ызаат көрсөтүшү, колуна суу куюп, өзгөчө ардактуу орунга отургузуу менен аларга аш-тойлордо атайлап жилик тартуу сыяктуу жөрөлгөлөр, улууларды сыйлоо кыргыз элинин адептик – этикалык маданиятынын башкы эрежеси экендигинен кабар берет. Чыгып кетип жатса, ордуңардан туруп узаткыла, сырт кийимдерин кийүүгө жардам бергиле.

Азыркы мезгилде биз көбүнчө столго олтуруп тамактанабыз. Бирок, илгертеден бери эле ата-бабабыз дасторконду жерге жайып тамактанып келишкен. Коноктун алдына дасторкон жаюунун маданиятында да адептүүлүк болгон.

Дасторкон салган адам сыңар тизелей калып, аны оң жагынан жаят.

Эгерде аны бүктөөгө туура келсе, бүктөлгөн жагы төрдү карап, ачык жагы босогону карайт. «Бүктөлгөн жагы улаганы карап калса, үйгө кире турган киреше тосулуп калат» деп ырымдашып, дасторкондун башкача салынышына жол беришкен эмес.

Анан майда балдарга дасторконду тегеренип ойноого тыюу салына турган. Апаларыбыздын «нан – улук», «нанды оң кой, оңолооруңа жакшы» деген сөздөрү дасторкон жаюуда да колдонулуп, нан дасторконго башка даамдан мурун оң бетинен коюлган. Дасторконго караган адам «бысмыланы» айтып, нанды сындыраарда оң кол менен бетинен кармап, тегиздей үзөт. Ошентип даам татуу алгач нанды ооз тийүүдөн башталат. Куюлган чай солдон оңду карай улуулата сунулат. Чайды чамасы менен шоркуратып куюу адепсиздикке жатат. Чай куйган адам чыныны илбериңки кыймыл менен коноктун колун карай сунат. Кетик чыныларга чай куюлбайт.

Конок насиби

Сыйлуу тамакты мейманга сактап, «уяттуу адам» келип калса алдына коюу» деген салт кыргызда гана бар. Илгертен эле кыргыздар конок келгенде дасторкон үстү жупуну болгондон уялышкан. Ак элечек апаларыбыз тамак-ашын сандыкка катып, кулпулап, балдарына да беришчү эмес. Карын май ошондой учурда – конок келгенде бузулган. «Бысмылда, Кудай берекесин берсин», – деп карынды байбичелер бузуп ооз тийип, андан кийин үйдүн карысына томуруп сугундуруп, анан дасторконго коюшкан. Катылып жаткан набат, мейиз, таттуулар үйгө кандай конок келбесин, дасторкон үстүндө жайнаган. «Апабыз сандыкты качан ачат?» – деп шыкаалаган балдарда ал күнү меймандын аркасы менен опур-топур эле болуп калмай.

Ошондуктан конок насиби деп азыркы жаштар деле тамак-аш сактай жүрүшсө, конок алдында да жүздөрү жарык, өздөрү да базарга чуркап убара тартуудан алыс болушат.

Дасторкондун маданияты

Дасторконго коюлган салат жана башка тамактардын ар бирине ылайык кашык же айры коюлат. Тамак ичилип бүтүп, чай берилээрде дасторкон үстүндөгү ашып калган идиштин баарын жыйып, күкүмдөрдөн тазалап, чай куюу улуулата башталат.

Алдыдагы даамды адептүүлүк менен алып жеп, чайды шорулдата ууртабайт. Мейман узаган соң, канчалык чарчасан да дасторкон жыйноону эртеңкиге калтырбай, баарын жыйнап, дасторконду силкип, идиштерди жууп, столду ордуна коюп, бөлмөнү шыпырып, андан кийин гана эс алууга өт.

Мейманга барганда, үйгө киргенде салам айтуу – биринчи милдетин. Дасторконго отурардын алдында колунду таза жууганды унутпа! Дасторкондун төрүндө улуулардын ордун ээлебе, өз ордунду билип, тыкан отур.

Дасторконго отургандан кийин өзүндөн улуу адамдардан биринчи тамакка ашыгып кол сунба. Аларды күтүп, учуру келгенде алгач нандан ооз тий. Анан өзүңө жакыныраак коюлган даамдардан аздап жеп отур.

Дасторкондон тамакты алуу, кашык кармоо, бычакты уруна билүү керек. Баарын жагымдуу кыймылдар менен ишке ашыруу да бир кыйла чеберчиликти талап кылат. Бул да өзүнчө маданият.

Тамак-ашты талдай билүү, аны жеп-ичүү учурунда тийиштүү сөөлөт каадасын тутуу - адеп талаптары. Тамакты маал-маалы менен керектүү өлчөмдө жешке көнүккүн. Ашыкча жей берсең, сиңире албай көп түйшүк тартасың. Балким ооруп калышың мүмкүн. Бир жыйында отурганда тамакты алып келише, урматтуу, кадырман, улуу адамдар дасторконго кол узатмайынча, сен кол созбогун. Тамакты өз алдыңдан гана алып жегин. Нанды дайыма кош колдоп сындыргын.

Тамакты шашып-бушуп жебегин. Оозундагы тамакты майда чайнап, акырындап жуткун. Оозунду чоң ачып, шарпылдатып тамак жештен сактангын. Оозундагы толо тамакты жутмайынча, колуңду кайра тамакка узатпагын.

Колуңа кашык алып тамак жемекчи болсоң, тамакты кашыкка толтура сузуп албагын. Жарымдай сузуп алгын. Этият ичкиниң тамакты. Суюк жана коюу тамактар кашыктан дасторконго же кийимдериңе төгүлбөсүн. Кашыктагы тамактын жарымын жеп, калганын табакка же идишке кайра салбагының. Оозуңа батарлык өлчөмдө алгын. Оозунду тамак салган идишке өтө жакындатпагын. Тамак сузган кашыгыңды оозундун ичине тыга бербегин. Суюк тамакты төкпөй, шурулдатпай ич.

Тамак ичилип жатканда көп сүйлөбөй, жаныңда отурган адамды кыстабай, бабырап сүйлөй бербей тыкан отур. Отургандарга тиешеси жок кепти баштаба. Улуу адамдын астында сөз талашпагыла, булкунуп-жулкунбагыла, анын сөздөрүн, насаатын уккула.

Тамак ичип жатып, тишинди элдин көзүнчө чукулаба. Жөтөлбө, чүчкүрбө, эгер чүчкүрсөң бет аарчың менен оозу-мурдунду жаап, тескери карап чүчкүр.

Кол аарчы болбосо колунду башка бирдемелерге аарчыбагын. Тамактанып бүткөндө дасторкондон шашып турба. Колунду жууган соң, курбуң жана ата-энеси менен коштошууну унутпа! Сыйы үчүн ыракматыңды сыпайы айт. Чыгардан мурда, эч нерсени унуткан жоксуңбу ошону кара.

Конокко баруу жана тамактануу адеби:

- Мейманга барганда үйгө киргенде салам айтуу – биринчи милдетиң;
- Дасторконго ашыгып кол сунба;
- Учуру келгенде алгач нан ооз тий;
- Андан кийин өзүңө жакыныраак коюлган даамдардан жеп отур;
- Оозунда тамак болсо сүйлөбө!
- Отурганда тиешеси жок кепти баштаба;
- Эч качан дасторконго колунду жуубай отурбагын;
- Тамактанууга отурганда үстөлгө чыканактарын кенен жайып, жатып алууга болбойт;

- Бычак менен аш айрынын милдеттери эки башка. Бычак аш айрыга жардам берип, сайган сайын түртүп, же кесип берет. Бирок идиштеги катуу ашты толугу менен майдалап салуу туура эмес. Уламкысын улам чакандап кесип жеген дурус;
- Кол аарчы болбосо колунду башка нерселерге аарчыбагын;
- Тамактанган соң дасторкондон шашып турба;
- Колунду жууган соң мейман кылган адам менен коштошууну унутпа;
- Сый үчүн ыракматыңды сыпайы айт.

Окуучулар айтышат:

Тамак ичкен идишти,
Жерге ыргытып таштабайм.
Нан күкүмүн тепсебейм,
Дасторконду аттабайм.
Тамактанаар алдында,
Адеп сактайм созулуп.
Дасторконго кол сунбайм,
Улуулардан озунуп.

(Ж. Ысманова)

Накыл сөздөр:

- Аш турган жерде оору турбайт;
- Топуксуздун курсагы тойбойт.

Үйдө да тамактануу адеби кадимки коноктогудай сакталуу керек

- Оозуңа тыгып опсуз эле жей берсең, сиңире албай көп түйшүк тартасың;
- Тамакка сунган колуңду табакка же кесеге силкпегиниң;
- Колуңа кашык алып тамак жемекчи болсоң, кашыкка толтура сузуп албагын.
- ырын билбеген үй ээсин уялтат.

Эсиңе тут!

- Конок күтө билүү да өзүнчө бир адептүүлүктүн жеткен чеги;
- Үйгө келген адам мейли кошуна, мейли сенден кичүү инсан болсун ал мейман болуп эсептелет. Сен өзүң үйдүн кожоюну катары аны жылуу кабыл алуу парзың;
- Үйгө кириңиз, төргө өтүңүз;
- Даам ооз тийиңиз деген сыяктуу сөздөр менен кабыл алуу мейманчыл адам экениңди билдирип турат.

*Туугандарым келгенде,
Кубанамын абыдан.*

*Үйгө келип туруусун,
Суранамын алардан.*

(Ж. Ысманова)

- Мейманды кантип тосуп алышты билесиңби?
- Меймандостук деген эмне?
- Дасторкон үстүндө өзүңдү кандай алып отурасың?
- Өзүңдөн улуулардан мурда тамакка кол сунбайсыңбы?
- Эгер курсагың ачып келсе, напсиңди тыя аласыңбы?

Тапшырмалар.

- Сен дасторкон жасалгалоонун тартибин апандан сурап, көрүп үйрөн.
- Мейман келгенде дасторкон жасалгалоодо апана жардам бер.
- Салат, тамак-аштарды кайда, кантип коюуну билип ал, кийин кереги тийет.
- Мейман кеткенден кийин да дасторконду жыйноодо апана көмөктөш.
- Дасторконду жерге жана столго жаюунун айырмасын бил?
- Үйүңөрдөн жерге жана столго дасторкон жасалгалап үйрөн.

Бабалар сөзүн билип ал!

- Тамакты жыттаба, тамакка кесирленбе;
- Тамак-аштын ашканын төкпө. Тамактын бетин ачык койбо;
- Тамакты ысырап кылбай, ченеп жаса;
- Түн ичинде идишти жуубай таштаба;
- Нанды көмкөрөсүнөн койбо. Бош идишти аспа;
- Сынган идишке кайгырба;
- Эрте турсаң ырыскыга жолугасың;
- Бирөөгө тамакты оң колуң менен сун;
- Кур казанды калдыратпа, үйдөн береке кетет.

Конокко баруу жана тамактануу адеби:

- Мейманга барганда үйгө киргенде салам айтуу – биринчи милдетиң;
- Дасторконго ашыгып кол сунба;
- Учурду келгенде алгач нан ооз тий;
- Андан кийин өзүңө жакыныраак коюлган даамдардан жеп отур;
- Оозунда тамак болсо сүйлөбө!
- Отурганда тиешеси жок кепти баштаба;

- Эч качан дасторконго колунду жуубай отурбагын;
- Тамактанууга отурганда үстөлгө чыкканактарын кенен жайып, жатып алууга болбойт;
- Бычак менен аш айрынын милдеттери эки башка. Бычак аш айрыга жардам берип, сайган сайын түртүп, же кесип берет. Бирок идиштеги катуу ашты толугу менен майдалап салуу туура эмес. Уламкысын улам чакандап кесип жеген дурус;
- Кол аарчы болбосо колунду башка нерселерге аарчыбагын;
- Тамактанган соң дасторкондон шашып турба;
- Колунду жууган соң мейман кылган адам менен коштошууну унутпа;
- Сый үчүн ыракматтыңды сыпайы айт.

Жыйынтыктоо:

- Окуучулардан жогорку суроолорго жооп алгандан кийин сабакты төмөндөгүдөй жыйынтыктасак болот. Бала өз алдынча конокко баруунун жана конок күтүүнүн тартибин, эрежелерин үйрөнөт. Мейманда тамактануунун адебин билип түшүнөт.

Үйгө тапшырма:

“Кандай тамактын түрүн өзүң билип дасторконго даярдай аласың?” деген темада аңгеме түзүп келүү.